

Časopis Východoeurópske štúdie. Jeho význam a zmysel pre strednú i východnú Európu po troch rokoch fungovania

Luba Kráľová

Resumé

Die Autorin rezensiert die Zeitschrift „Восточноевропейские исследования“ (Osteuropäische Studien). Es geht um die wissenschaftliche Zeitschrift unter der Leitung von Natália Korovicynova, der wissenschaftlichen Mitarbeiterin des Institutes für slawische Studien an der Russischen Akademie der Wissenschaften. Die Zeitschrift entstand als ein Ergebnis der Kooperation von Natalia Korovicynova und Ladislav Macháček, dem Dozenten an der Philosophischen Fakultät der Universität der Heiligen Cyril und Method in Trnava in der Slowakei. Die Artikel werden in der russischen Sprache verfasst.

Keywords: Book Review, Eastern Europe, Transition

Keď sa 5. decembra roku 2005 vďaka veľkorysosti Sociologického ústavu AV ČR a jej čelných predstaviteľov Marie Čermákovéj a Milana Tučeka vo Villa Lanne v Prahe stretli na prvej prezentácii vzniku nového časopisu *Восточноевропейские исследования* stúpenci a priaznivci vzniku takéhoto časopisu, boli, zaiste, plní očakávania a iniciátorom časopisu, Natálii Korovicynej, DrSC. vedeckej pracovníčke Ústavu slovanských štúdií Ruskej akadémie vied, šéfredaktorke časopisu, a jej paralelnému redaktorovi profesorovi Ladislavovi Macháčkovi, CSc. z Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, všetci svorne držali palce. Slovenskému čitateľovi bol časopis predstavený v septembri roku 2006 vďaka pánovi profesorovi Macháčkovi v Kultúrnom centre Ruského veľvyslanectva v Bratislave. Dnes by som si dovoľila čiastočne bilancovať, ako sa dané očakávania naplnili. Čiastočne preto, lebo v danej recenznej stati nemôžem obsiahnuť celý obsah tri roky fungujúceho časopisu, taký je bohatý. Vo Villa Lanne som načrtla svoje ponímanie významu vzniku časopisu o strednej a východnej Európe vychádzajúcom v ruskom jazyku, ktoré vyšlo v pražskej Politologickej revue v roku 2006 a dovoľím si v prvej časti tejto recenznej state

zopakovať toto svoje ponímanie. V jej druhej časti výberovo predstavím ducha a charakter troch ročníkov Východoeurópskych štúdií (či presnejšie skúmaní).

Vďaka takmer nadľudskému úsiliu Natálie Korovicovej doteraz bojujúcej proti nepriaznivému vzťahu k danému časopisu v Ruskej akadémii vied a stále odznova hľadajúcej finančné zdroje na jeho vytlačenie, vyšlo už šesť čísel. Časopis mal spočiatku dvoch paralelných šéfredaktorov Natáliu Korovicovú a Ladislava Macháčka, od roku 2007 je jeho šéfredaktorkou Natália Korovicová, profesor Ladislav Macháček je spoluredaktorom.

Význam vzniku medzinárodného časopisu pre sociálne a humanitné vedy Východoeurópske štúdie (*Восточноевропейские исследования - VEI*), vychádzajúceho v ruštine možno zdôrazniť z dvoch hľadísk. Z hľadiska jeho významu pre strednú Európu, no i z hľadiska jeho významu pre samotné Rusko.

Moje chápanie významu existencie podobného časopisu vychádza z toho, že sa vyše desaťročia profesionálne venujem analýze charakteru manželských vzťahov v slovenskej a najmä východoslovenskej rodine na pozadí západoeurópskej rodiny. Moje hypotézy o medznom, hraničnom charaktere slovenskej rodiny, keď azda po moravsko – slovenskom pomedzí vedie pomyselná Hajnalova línia demografického správania, rozdeľujúca európsku rodinu na jej západoeurópsky a východoeurópsky archetyp, ma viedla nevyhnutne k potrebe poznať západoeurópsku i východoeurópsku rodinu. Charakter západoeurópskej rodiny poznám z frankofónnych zdrojov. No takmer nič neviem o východoeurópskej a stredoeurópskej rodine. Aká je dnes ruská, ukrajinská, bulharská, srbská, chorvátska, ale i poľská či maďarská rodina? Túto neznámu premennú začal postupne premieňať na známu veličinu časopis Východoeurópske štúdie (*Восточноевропейские исследования*).

Časopis vychádza od roku 2005, zaznamenal teda v tomto roku svoj tretí ročník, pričom každý rok vychádzajú dve čísla, ktoré uverejňujú významné state ruských, bieloruských, poľských, českých, slovenských, nemeckých, maďarských, bulharských, srbských a čiernohorských autorov, ba v roku 2007 i autorov z Francúzska a Kanady, zvláštne, že ešte nie ukrajinských, slovinských alebo chorvátskych autorov. Autorov známych v danom regióne i v Európe alebo autorov známych vo svojich krajinách, no niekedy neznámych v iných častiach regiónu. Neznámych preto, lebo nie všetci čítame poľsky, srbsky, bulharsky, česky či slovensky. Alebo známych skôr z anglických prekladov ich prác. Ak ešte v nedávnej minulosti zjednocujúcim jazykom východoeurópskeho regiónu bol ruský jazyk, zjednocujúcim však iba do tej miery, do akej nebol nanútením, v súčasnosti, keď naše deti už nepoznajú azbuku, teda ani ruský jazyk, zjednocujúcim jazykom vedeckého bádania sa stala angličtina. Nakoľko je vlastná tomuto regiónu, už posúdil čas. Posledné desaťročia naznačujú,

že sa tu uhniesdila a správa sa suverénne. Takže z tohto hľadiska nám, hádam, ani nechýba časopis o strednej a východnej Európe v ruštine, keď si články o sebe vieme prečítať v anglických mutáciách významných časopisov stredoeurópskeho i západoeurópskeho priestoru.

Významní autori strednej Európy publikujú v zahraničných časopisoch, participujú na zahraničných grantoch, takže dávajú svetu na známosť, čo sa v danom regióne odohráva. Po transformácii odumretého spoločenského zriadenia tu prebieha výstavba európskeho demokratického politického režimu v jeho postmodernej podobe. Výmene skúseností z transformácie autoritárskeho režimu východo-, stredo- a juhovýchodoeurópskeho typu a výstavbe novej spoločnosti v tomto regióne môžu porozumieť najviac tí, ktorí tieto dva procesy prežívajú. Tranzícia smerom k liberálnej demokracii má svoje zákonitosti, ktorými západoeurópske, severoamerické a východoázijské krajiny prešli v inom historickom a sociálnom kontexte, v inom čase i priestore. Existujú charakteristické črty premeny autoritárskych či totalitárnych politických režimov na demokratické politické režimy, ktorými pred niekoľkými desaťročiami prešli niektoré západné krajiny (bližšie pozri problém redemokratizácie podľa V. Dvořákovej a J. Kunca, 1994, s. 26-63, alebo etapy prechodu k demokracii, tamže, s. 76-102). Zákonitosti týchto prechodov a premien sa buď zopakovali alebo vytvorili zvláštne zákonitosti pádu predchádzajúceho politického režimu v strednej a východnej Európe (pozri o páde režimu ako o katarktickom úkone v strednej a východnej Európe u Dvořákovej, V. a Kunca, J., 1994. s.103-104). Vznikajúci časopis Východoeurópske štúdie môže napomôcť danému porozumeniu. Ruský jazyk je preda len spájajúcim článkom pre veľkú časť populácie týchto krajín, ktorej chýbajú filmy Tarkovského a Michalkova, romány Solženicyna a Bulgakova, protessongy Vysockého či šansóny Bulatova a Bičevskej.

Rusko bolo do konca 80. rokov 20. storočia trestajúcim bičom i medovým motúzom pre krajiny strednej i východnej Európy. Centrálne riadenú, príkazovú ekonomiku vyrastajúcu z tradícií silne centralizovaného štátu nanútilo i ostatným štátom strednej a východnej Európy, z ktorých niektoré (hlavne Československo) poznali pred Druhou svetovou vojnou demokratické formy vládnutia. Po rozpade východoeurópskeho socialistického bloku ostalo Rusko osamotené, okýptené o osamostatňujúce sa štáty bývalého Sovietskeho zväzu nepovšimnuté a mimo širšieho vedeckého záujmu v krajinách strednej Európy začiatkom 90. rokov 20. storočia. Politológovia v strednej Európe boli azda prví, ktorí od polovice 90. rokov popísali rozpadajúci sa priestor Spoločenstva nezávislých štátov a vzťah národných štátov k tomuto priestoru ako priestoru vplyvu Ruskej federácie (Wlachovský, M., Duleba, A., Lukáč, P., 1997; Duleba, A., 1996 a iní).

Odpoveďou z ruskej strany nemohlo byť prehliadanie zaujímavých skúseností z transformujúcich sa stredoeurópskych krajín na ceste k naplňaniu modelu liberálnej demokracie vlastnom každej krajine regiónu (bližšie pozri, napríklad, Roško, R., Macháček, L., Čambáliková, M., 1997; Roško, R., 2000; Szomolányi, S., 1997, 1999, Tuček, M., Bunčák, J., Harmadyová, V., 1998; Mansfeldová, Z., Tuček, M., 2002; Machonin, P., 1997, Machonin P., Tuček, M., 1996; všetky Súhrnné správy o stave spoločnosti v Slovenskej republike od roku 1996 do roku 2006 a, zaiste, mnohé poľské, maďarské či nemecké publikácie, ktoré však nepoznám). Niektorí ruskí učitelia pochopili význam tranzitívnych zmien v strednej Európe pre ich vlastnú krajinu (Korovicyna, N., 1993, 1999, 2003). Ale mnohí im objektívne nemohli hlbšie porozumieť. Chýbal im základný nástroj každého porozumenia. Jazyk.

Natália Korovicyna čítajúca poľsky, česky a slovensky, okrem brilantnej angličtiny, pochopila po dlhoročnom bádani stredoeurópskej sociológie a histórie zmysel skúseností z transformujúcej sa strednej Európy pre Rusko, ale i iné krajiny východoeurópskeho regiónu. Preto založila časopis o Východnej - my Stredoeurópania radi dodávame a strednej - Európe pre Rusko a zároveň o Rusku pre strednú a východnú Európu.

Podľa môjho názoru je najdôležitejším zmyslom tohto pochopenia pre transformujúce sa Rusko, ale i Ukrajinu či Bielorusko (teda tam, kde sa všeobecne číta rusky) pochopiť skúsenosti z budovania občianskej spoločnosti v strednej Európe ako súčasť liberálnej spoločnosti. Takej liberálnej spoločnosti, ktorej najvyššou hodnotou je ľudský život a naplňanie ľudských práv vo svojej trojjedinosti občianskych, politických a sociálnych práv (pozri Potůček, 1995), ale i postmoderná radikalizovaná pluralita vo všetkých spoločenských subsystémoch a oblastiach spoločenského života.

Preto jednou z dôležitých úloh časopisu Východoeurópske štúdie môže byť odovzdávanie vzájomných skúseností z výstavby občianskej spoločnosti v strednej a východnej Európe. Občianskej spoločnosti v duchu Charlesa Taylora. *Nepreberného to množstva najrozličnejších slobodných združení, ktoré existujú mimo rámca akéhokoľvek oficiálneho vplyvu a ktoré často sledujú ciele, ktoré sú všeobecne chápané ako mimopolitické. Pričom za slobodnú podľa Taylora nemožno označiť žiadnu spoločnosť, v ktorej takéto združenia nemôžu prosperovať a tam, kde sa samy spontánne nevytvárajú, bude tep slobody len veľmi pomalý* (1994, s. 18).

Ak vychádzame z Taylorovho tvrdenia, že dvoma hlavnými podobami občianskej spoločnosti sú verejnosť a trhové hospodárstvo, potom je azda zaujímavé preskúmať pojem verejnosť. Pojem, ktorý darmo hľadám v ruskom jazyku. Pojem *общественность*

nevystihuje to, čo slovenský pojem verejnosť. *Общественное* je po rusky vlastne spoločenské i verejné, ale verejné, ktoré stojí oproti súkromnému, je časťou spoločenského, ktoré zahŕňa aj súkromné. Ruské *общественное* stojí proti *частному*, teda súkromnému. *Публичное* zas v sebe v ruštine nesie vulgarizujúcu konotáciu. Pozná teda ruský jazyk ekvivalent slovenského termínu verejnosť? Ako prebieha v Rusku proces tvorby a implementácie verejnej politiky, keď ruský jazyk nepozná pojem verejná politika? *Общественная политика*? Aká to je politika, spoločenská či verejná? Spája sa v Rusku spoločenské s verejným, či verejné so spoločenským? A súkromné, individuálne je azda na okraji spoločenského? Spoločenské v sebe zahŕňa verejné i súkromné od čias nástupu modernej spoločnosti v Európe.

Ďalšou významnou rovinou uvažovania o modernej verejnosti v liberálnej demokratickej spoločnosti je jej vzťah k vláde. Tá vláda spravuje spoločnosť múdro, ktorá sa opiera o názor verejnosti, teda verejnú mienku. Liberálna demokracia ju k tomu dokonca morálne zaväzuje. Vláda i parlament majú prijímať zákony a uplatňovať moc uprostred debatujúcej verejnosti (tamže, 24). Ak tomu tak nie je, vláda po čase odíde. Ak nie, potom spoločnosť stráca črty demokratického a nadobúda prvky autoritárskeho politického režimu. Moderná verejnosť tak podľa Taylora predstavuje diskusný, kontrolný, racionálny, sekulárny a mimopolitický priestor (tamže, 17-53), pretože samotná verejnosť žiadnu moc nevykonáva. Ona stojí nad mocou, moc z nej musí pochádzať i vychádzať. Len tak možno chápať životaschopnosť demokracie ako systému kolektívnej vlastnej vlády občanov. Trhové hospodárstvo je založené na slobode jednotlivca a rovnosti jeho šancí a príležitostí uplatniť sa v prostredí slobodného trhu. Slobodného relatívne, v zmysle relatívneho oslobodenia od zásahov štátu. Takúto taylorovskú občiansku spoločnosť a trhové hospodárstvo sa azda usilujú budovať krajiny strednej Európy. Teoretická reflexia tohto úsilia nachádza miesto vo Východoeurópskych štúdiách u stredoeurópskych autorov.

Pre časopis *Východoeurópske štúdie* bude výzvou objavovať a zakladať i nové pojmy pre novo sa utvárajúcu spoločenskú realitu v transformujúcich sa krajinách. Doteraz nepoznanú, objavovanú realitu vytváranú verejnosťou. Spoločenský vedci na vytváraní novej, nepoznanej spoločenskej reality i autonómnej verejnosti zákonite participujú.

Čo sa doteraz v šiestich číslach časopisu *Východoeurópske štúdie* podarilo uverejniť? Časopis má obvyklé rubriky všetkých vedeckých časopisov. *Vedecké štúdie, empirické výskumy, informácie z vedeckého života vo východoeurópskom regióne, v ostatných dvoch číslach z roku 2007 i informácie o členoch ruskej redakčnej rady a recenzie*. Zatiaľ zväčša recenzné state o vedeckých časopisoch vychádzajúcich v dotknutých krajinách, ale aj

o najnovších vedeckých publikáciách. V roku 2005. vyšli recenzie na pražský Sociologický časopis/Czech Sociological Review, bratislavskú Sociológiu/Slovak Sociological Review, varšavské Studia Socjologiczne, budapeštiansku Szociológiai Szemle/The Review of Sociology a sofijský Istoričeski pregled či pražskú Politologickú revue. V roku 2006 bola recenzovaná Etnografia Polska, Český lid. Etnologický časopis, Slovenský národopis, Blgarska etnologija a v roku 2007 zas poľské Studia demograficzne, bulharské Naselenie, česká Historická demografie, Slovenská štatistika a demografia, Forum statisticum slovacum, slovenský Historický časopis, rumunský Magazin istoric, české Lidé města/Urban People. Revue pro antropologii, etnologii a etologii komunikace.

Prvé číslo VEŠ v roku 2005 bolo uvedené staťou Natálie Korovicovej a Ladislava Macháčka (VEI, 2005/1, 3-11) o dôležitosti spolupráce východoeurópskych spoločenských vedcov v čase odvrhnutia antikapitalistickej sovietskej civilizácie, ktorá bola nanútená nielen východnej Európe, ale aj strednej a juhovýchodnej, teda regiónu medzi Východom a Západom Európy. Hlavní spoluredaktori časopisu si predsavzali, že sa časopis stane iniciátorom vedeckých konferencií a pracovných stretnutí o základných otázkach súčasnosti a sociokultúrnej dynamike krajín regiónu v komparatívnej perspektíve. Za jednu z najdôležitejších funkcií časopisu považujú vytvorenie vedeckého centra koordinácie paralelne s obdobnými centrami v USA, Veľkej Británii, Nemecku, Rakúsku a inde. Predstavenie vedeckých podujatí a výsledkov medzinárodných vedeckých tímov v 90. rokoch 20. storočia a v prvom decéniu 21. storočia v predslve hlavných redaktorov je impozantné.

Prvé a druhé číslo roku 2005 prinieslo state mnohých autorov regiónu. Pichoja, R.G., Toščenka, Ž., T., Nikiforova, K.V., Danilovej, J.N., Gorškova, M.K., Sinelinej, J.J., Byzova, L.G., Zarubinoj, N.N. z Ruska, Danilova, A.N., Titarenka, L.G. z Bieloruska, Roška, R., Macháčka, L., Barnovského, M. zo Slovenska, Machonina, P. z Čiech. Domanskeho, H., Gorlacha, K. z Poľska, Laziča, M., Mitroviča, L. zo Srbska a Čiernej Hory, Müllera, K. z Nemecka, Tilkidžieva, N., Christovej, N. z Bulharska, Kovacs, I., Csurgo, B. z Maďarska.

Zaujímavú analýzu foriem a metód politickej transformácie v Rusku ponúka vedecká štúdia Ž. T. Toščenka z Ruska (VEI, 2005/1, 27-40). Toščenko píše o demokratických tendenciách v politickom živote Ruska, ale aj o jeho oligarchickom aspekte, etnickej renesancii či teokratickej sile obrody religiózneho vedomia v Rusku.

Posmrtno vydanú analýzu a historicko-sociologickú reflexiu o občianskej spoločnosti významného slovenského sociológa *Róberta Roška* (VEI, 2005/1, 57-66) považujem za fundamentálnu. Jeho analýza premeny rodového princípu na občiansky v procese transformácie tradičnej spoločnosti na modernú, jeho zámerné nahrádzanie pojmu demokracia

pojmom občianokracia v našom jazykovom prostredí, kde pojem ľud bol dehonestovaný predchádzajúcim politickým režimom, je neprehliadnuteľná. „*Pokiaľ sa pod demokraciou nemyslí na to, kto je zdrojom štátnej moci, ale ako sa štátna moc realizuje, na prelome dvoch tisícročí ide o masívne obohatenie tradičného konceptu demokracie založeného na prevahe zastupiteľských foriem občianskej samosprávy, o samosprávnou dimenziu priameho, nesprostredkovaného typu, zmäkčujúcu tvrdosti zastupiteľského modelu... Občianokraciu tvoria tradičné demokratické inštitúcie plus inštitúcie občianskej samosprávy* (tamže, 65).“

Občianska spoločnosť je podľa R. Roška štátne organizovanou spoločnosťou, pričom jej podstata nespočíva iba v tom, že vo vzťahu občan a štát nemôže byť občan v služobnej role, ale aj v tom, že štát slúži občanovi. Služby občianskeho typu štátu sa objednávajú a platia občanom ako slobodným a rovnoprávnym účastníkom trhového hospodárstva. Občianokratický právny štát je spojený s trhovou ekonomikou natoľko, že pri pokusoch o elimináciu či likvidáciu slobodnej trhovej ekonomiky štát rýchlo degeneruje a mení sa na vazalský, poddanský typ štátu (tamže, 60).

Zaujímavá je i Roškova analýza rozdielu medzi odmäkom počas Pražskej jari a Chruščovovským poststalinským odmäkom. Pozitívny posun Pražskej jari 1968 oproti staršiemu Chruščovovmu poststalinskému „odmäku“ treba pripísať tomu, že zatiaľ čo Pražská jar mohla vo svojom antistalinskom kriticizme nadviazať na vzor masarykovsko-štetfánikovskej demokracie západného typu, chruščovovskému antistalinizmu takáto vnútorná nádväzná možnosť podstatne chýbala. Autor dodáva: chýba i dnes (tamže, 65-66).

Toto Roškove posolstvo je veľmi silné pre budovanie postmodernej demokracie v stredo- i východoeurópskom priestore. Výzvou pre slovenskú demokraciu sú Roškove slová, že „*slovenská spoločnosť sa oneskorila za českou aj v bode, ktorý by som nazval „stupňom vnútornej pripravenosti“ na vymaňovanie sa z osídí „východnej“ orientácie a na reorientáciu smerom k „západným“ štruktúram.*“ Ak Česi začali pracovať na renesancii občianskej spoločnosti v modernom ponímaní dávno pred rokom 1989, Slováci sa k tomu dostali vlastne až po roku 1993, a to v situácii, keď už nešlo o odpor proti komunistickej diktatúre, ale o otázku, či sa bude emancipovaná Slovenská republika vyvíjať smerom k nacionalisticky a populisticky ladenému autokratizmu alebo k občianokracii.

Na stať R. Roška nadväzuje v prvom čísle *Восточноевропейских исследований* vedecká štúdia významného českého sociológa Pavla Machonina o kryštalizácii sociálneho statusu a postsocialistickej transformácii (VEI, 2005/1, 67-80), v ktorej autor vychádza zo známych sociologických teórií sociálnej nerovnosti v modernej spoločnosti a merania odlišností v sociálnom statuse pri vertikálnej diferenciacii súčasnej spoločnosti. Warnerova

teória merania sociálneho statusu na základe prestíže povolania, bohatstva a prístupu k moci či weberovská tradícia zaradenia medzi statusové ukazovatele aj kultúrne charakteristiky, t.j. úroveň a štýl života, Lenského teória statusovej kryštalizácie ako nevertikálneho merania sociálneho statusu vyústili do konkrétneho reprezentatívneho sociologického výskumu sociálnej štruktúry českej spoločnosti koncom roku 1999. Výskum vedený P. Machoninom a M. Tučkom a uskutočnený tromi výskumnými tímami analyzoval sociálne polozenie ekonomicky aktívnych respondentov podľa piatich parametrov: dosiahnutej úrovne vzdelania, zložitosti vykonávanej práce, pozície v systéme riadenia, pracovných príjmov a kultúry trávenia voľného času. Pavol Machonin v danej stati predstavuje novú sociálnu štruktúru českej spoločnosti v roku 1999 oproti roku 1993 na základe konzistentnosti a nekonzistentnosti sociálneho statusu.

Rovnako fundamentálnu analýzu strednej triedy pri prechode od komunizmu ku kapitalistickej spoločnosti vôbec a v Poľsku zvlášť predstavil v danom čísle Henryk Domanski (VEI, 2005/1, 81-96). O smrti roľníctva v Poľsku píše Kryštof Gorlach (VEI, 2005/1, 97-113).

V rubrike empirické výskumy predstavil Ladislav Macháček (VEI, 2005/1, 134-145) medzinárodný výskum „československej“, národno-štátnej a európskej identity u mladých ľudí v Európe a na Slovensku. Cieľom predstaveného výskumného projektu z 2002. roku financovaného Európskou komisiou bolo poskytnúť lokálnym, národným a európskym politikom informácie o tom, čo pre mladých ľudí znamená „byť Európanom“ a ako oni vnímajú európske občianstvo. Respondentmi boli mladí muži a ženy vo veku 18-24 rokov, ktorí sú „novými európskymi občanmi“. Výskum sa uskutočnil vo viacerých dvojiciach miest v krajinách a regiónoch, ktoré boli vždy historicky späté, ale ich odlišné hospodárske, spoločenské a kultúrne kontexty viedli k ich odlišným vzťahom so zvyškom Európy. Boli to Bratislava a Praha v Slovenskej a Českej republike; Viedeň a Vorarlberg v Rakúsku; Madrid a Bilbao v Španielsku; Chemnitz a Bielefeld v Nemecku; škótsky Edinburg a anglický Manchester vo Veľkej Británii. Okrem reprezentatívnych vzoriek mladých ľudí vo veku 18-24 rokov, ktorí žili v skúmanom meste aspoň päť rokov, boli oslovení aj mladí ľudia, o ktorých sa predpokladalo, že sa budú viac cítiť Európanmi, pretože ich štúdium alebo práca ich vo väčšej miere orientujú na Európu. Keďže Slovenská a Česká republika boli do roku 1993 časťami spoločného štátu, výskumníci vedení L. Macháčkom chceli vedieť, či medzi účastníkmi výskumu zostal ešte nejaký pocit spolupatričnosti k „tej druhej republike“. Výskumné údaje z roku 2002 umožňujú porovnávať silu spolupatričnosti k lokalite, krajine a Európe. Vysoká identifikácia skúmaných osôb je spojená s ich súčasnými krajinami a

mestami, kde žijú a kde sa aj väčšinou narodili. Koncepcia „československej vzájomnosti“ pre Slovákov má aj po roku 1993 svojich stúpcov spomedzi významných osobností kultúrneho života, ale aj širšieho okruhu občianstva. Má nielen tradičné historické a kultúrne (jazyk), ale aj mnohé sociálno-štruktúrne (zmiešané manželstvá a ich deti v Bratislave a Prahe) a ekonomicko-politické (podpora v procesoch európskej integrácie a výhodné prepojenie trhu) zdroje a príčiny. Približne viac ako polovica mladej generácie hlavných miest vníma istú vzájomnosť a spolupatričnosť Čechov a Slovákov. Čo pre mladých Slovákov značí Európa a prečo existujú veľké rozdiely pri zdôrazňovaní významu občianstva v EÚ medzi Bratislavou a Prahou (60% a 44%), aj na tieto otázky odpovedá stať L. Macháčka v danom čísle *Восточноевропейских исследований*. Podrobnejšie sa venuje analýze otázok, „ako chápeme Európu“ alebo „čo značí pre nás Európa“ prostredníctvom nasledujúcich ukazovateľov: členstvo v Európskej únii, európska mena, geografická poloha, isté hodnoty a tradície...

Druhé a tretie číslo *Восточноевропейских исследований* v roku 2006 prináša state Tiškova, V.A., Gnilova, B.G., Gorškova, M.K. a kol., Batčikova, S.A. z Ruska, Kostolanského, E. a Krahulcovej, S., Lajkerta, J., Surmánka, Š., Kráľovej, L. zo Slovenska, Lulevoj Anny, Marčevej, I., Kalinovej, J. z Bulharska, Adamského, W., Ostrovskej, A., Zarického, T., Domanskeho, H. z Poľska, Tučka, M. z Čiech, Babosova, J.M. z Bieloruska, Müllera, K. z Nemecka, Lajkerta, J. zo Slovenska, Lengyela, G. z Maďarska, Laziča, M. a Cvejiča S. zo Srbska.

Stať člena - korešpondenta Ruskej akadémie vied Tiškova, V.A. o ruskom ľude po rozpade ZSSR je inšpirujúca (VEI, 2006/3, 16-34). Rusko prežilo za posledných 15 rokov hlboké historické premeny, ktoré sa odrazili v tom, že sociálno - politický krach sa potvrdil v mysliach obyvateľov krajiny ako paradigma krízy. Predstava krízy vo vedomí občanov Ruska je reálna a nebezpečná, pretože každodenný život v Rusku nie je krízový. Autor predkladá fakty o reálnych zlepšeniach života krajiny, ale i o chudobe a násilí, demografických problémoch a etnokultúrnej mozaike Ruska z hľadiska vládnutia.

Český sociológ Milan Tuček píše o súdržnosti spoločnosti v českom ponímaní (VEI, 2006/3, 57- 72). Pri analýze vnímania sociálnej kohézie v českej spoločnosti vychádza autor z takých predpokladov sociálnej súdržnosti, ako sú spoločné hodnoty, normy a ciele. Autor vo svojej stati predkladá výsledky dvoch empirických výskumov z roku 2003 a 2004 o vnímaní sociálnej kohézie v českej populácii. Pojem sociálna súdržnosť je aj v politickom aj každodennom jazyku nový. Podľa respondentov všetky predložené faktory podmieňujú súdržnosť spoločnosti, a to - vedomie slobody pre každého, vedomie sociálnej spravodlivosti, vedomie možností sebarealizácie pre väčšinu ľudí, vedomie rovnosti ľudí, všetkými zdieľané

morálne hodnoty, súhlas väčšiny so spoločenským systémom, vedomie národnej súľaležitosti, všetkými zdieľaná predstava o budúcnosti, podpora demokratickému systému, vedomie prináležnosti k Európe, dôvera medzi ľuďmi, vedomie ekonomického dostatku, dôvera k politikom. Autor vo svojej štúdiu ponúka faktorovú analýzu vymenovaných premenných, ktoré s rozdielnou váhou vytvárajú súdržnosť spoločnosti v Čechách.

Štefan Surmánek sa vo svojej stati zaoberá podmienkami rozvoja a charakterom demokratickej konsolidácie na Slovensku (VEI, 2006/3, 82-89), keď zdôrazňuje politické, ekonomické, zákonodarné a kultúrne predpoklady demokratizácie slovenskej spoločnosti a rozvoj samosprávy ako základ vytvorenia občianskej spoločnosti.

Klaus Müller v štúdiu o globalizácii a demokracii, progrese a paradoxoch (VEI, 2006/3, 90-101) upozorňuje na koncept a ilúzie globalizácie, na jej tri vlny, ako i neriešené problémy globálnej demokracie.

Wladislaw Adamski sa zamýšľá nad štátnym socializmom a systémovými zmenami v Poľsku v komparatívnej perspektíve (VEI, 2006/4, 8-37). Osobné krédo, ktoré autor vyslovuje v úvode svojej fundamentálnej štúdie spočíva v presvedčení, že ani totalitárny alebo kvázitotalitárny systém moci ako taký, ani jeho hĺbka prejavená v komunistickej alebo socialistickej ideológii, ale vnútorné protirečenia, vyplývajúce z historickej unikátnosti sociálnych štruktúr načrtnutých daným systémom moci môžu byť považované za rozhodujúci faktor zodpovedný za systémový kolaps daného totalitárneho či kvázitotalitárneho politického režimu, ako aj trajektórie budúcich „postsocialistických“ transformácií. Sociálne štruktúry týchto štátno-socialistických variácií plánovaných alebo projektívne modely je potrebné spájať s ich prirodzenou povahou generovať skupinové záujmy a hodnotové orientácie, ktoré dali podnet k pádu samotného systému (tamže, 9). Autor sa v stati zamýšľá nad štruktúrno-generačnými predpokladmi vzniku záujmov ako výzvou spoločenskému systému, analyzuje zároveň aktérov politického konfliktu a ich štruktúrnu lokalizáciu v Poľsku v rokoch 1981-1988, ale aj akomodáciu sociálneho konfliktu a jeho stále následky v spoločnosti – víťazov a porazených či získavajúcich a strácajúcich v procese systémovej transformácie, evolúciu ich záujmov v prechode k trhovej ekonomike v kontexte podpory alebo odmietania privatizácie a mnohé iné principiálne problémy transformujúceho sa „postsocialistického“ sveta nielen v Poľsku.

Ročník 2007 *Восточноевропейских исследований* predstavuje 5. a 6. číslo. V úvodnej stati Natália Korovicyna predstavuje východoeurópsku dynamiku a perspektívy jej štúdia (VEI, 2007/5, 5-18) pričom zdôrazňuje nevyhnutnosť teoretickej reflexie obsahu súčasnosti v spoločenských vedách regiónu. Súčasnosti, t. j. obdobia po zavŕšení základnej

fázy druhej Veľkej transformácie približne v polovici predchádzajúcej dekády. K charakteristike súčasnej modernej civilizácie sa pridáva predpona post. Na pozadí množstva definícií postmodernej doby a súčasného sveta však chýba generálna definícia nastupujúcej doby – pre východnú Európu, okrem toho, že jej hovoríme postsocialistická. „Pred našimi očami sa uskutočnila forsírovaná deindustrializácia, ktorá „zmietla“ robotnícku triedu a inteligenciu v podmienkach depopulácie dediny a smrti roľníctva.“ Úplná zmena sociálneho profilu krajín východnej, strednej a juhovýchodnej Európy vytváraného od 50. do 80. rokov 20. storočia (v ZSSR – od 20. rokov) sa uskutočnila v mimoriadne krátkom období trhových reforiem. Obsah a výsledky týchto premien čakajú na teoretické uchopenie. Priestorom, kde sa rozohráva „dráma“ postmodernej alebo procesy svetonázorovej transformácie, už nie sú verejné priestranstvá, ale skôr súkromné. Sociokultúrnym jadrom neoliberálnej modernizácie je demografická revolúcia (druhý demografický prechod). Zo sféry ekonómie sa centrum premien premiestnil do sféry kultúry, pretože demografická revolúcia vo východnej Európe je vo svojej podstate morálnou revolúciou. A tá je priamym dôsledkom demokratickej revolúcie (tamže, 10-11). Na tieto slová nadväzuje celý obsah piateho čísla.

Piate číslo z 2007. roku sa monotematicky venuje demografickým premenám v regióne východnej, strednej a juhovýchodnej Európy. Hašková, H. analyzuje štruktúrne a hodnotové faktory vytvorenia rodiny v českej populácii, Piscová, M. píše o niektorých črtách demografického správania a formovania rodiny na Slovensku v kontexte modernizácie spoločnosti, Slany, K. študuje pluralizáciu foriem sobáša a rodiny v Poľsku, Ostrovska, A. predstavuje sexuálne správanie poľských mužov a žien, Kuzdova, E. zas zmenu noriem a hodnôt manželstva a rodiny v postsocialistickom Bulharsku smerom k novému sobášnemu prechodu, Morokvašičová, M. z Francúzska analyzuje genderový aspekt migrácií v „postvall“ Európe, Žiromskaja, V.B. približuje osobitosti demografického rozvoja Ruska v 20. storočí, Petrovskuju, O.V. z Bieloruska zaujíma vysokoškolské vzdelanie ako významný faktor v stratégii ženskej aktivity vo východnej Európe v rokoch 1944 – 1989, Beťa, L. predkladá čitateľovi „plán úloh“ rumunskej rodiny.

Šieste číslo VEI z roku 2007 prináša historické a analytické štúdie autorov z Bulharska, Slovenska, Poľska, Ruska, Bieloruska, Nemecka a Kanady. Bajeva, I. píše o plusoch a mínusoch socialistickej modernizácie v Bulharsku, Londak, M. a Londaková E. približujú 60. roky 20. storočia na Slovensku, Pekník, M. a Plávková, O. približujú osobitosti formovania historického vedomia občanov Slovenska, Domanski, H. z Poľska zas účasť v občianskych združeniach a sociálnu stratifikáciu v 19 krajinách, Gavin, D. obrodzuje diskurz o občianskej spoločnosti v Poľsku v rokoch 1968 – 1976, Gorškov, M.K. a kol.

analyzuje mestskú strednú triedu v súčasnom Rusku, Bezňuk, D.K. sa zaoberá religióznou situáciou v Bielorusku, Müller, K. z Nemecka a Pikel, A. z Kanady píšú o mnohorakosti nacionalizmu v postkomunistickej Východnej Európe.

Výpočet autorov a tém, ktorým sa daní autori venujú na stránkach *Восточноевропейских исследований* je impozantný a inšpirujúci. Tým viac, keď viem, že väčšinu statí do ruštiny preložila Natália Korovicyna. Problémy strednej, juhovýchodnej a východnej Európy alebo zjednocujúcim adjektívom Východnej Európy stojacej oproti Západnej Európe alebo v súčasnosti skôr vedľa nej, ktorá je tiež západná, severná a južná, sú špecifické a spoločné zároveň. O ich vývoji a transformácii celého regiónu pojednáva medzinárodný časopis pre sociálne a humanitné vedy Východoeurópske štúdie (viem, že preklad pojmu *исследования* ako štúdie nie je presný, viac mu zodpovedajú po slovensky výskumy alebo skúmania, ale mne sa zdá, že charakteru daného časopisu v slovenčine viac zodpovedá slovo štúdie). Natália Korovicyna chce, aby bol časopis financovaný v Rusku a aby vychádzal v ruštine, pretože vie, že niet iného slovanského jazyka, ktorý by zjednocoval národy Východnej Európy viac ako jazyk Dostojovského, Tolstého, Bulgakova alebo Sacharova. Nenašla síce stabilnú podporu vo vedení vlastnej akadémie vied, preto hľadá finančnú podporu na vydávanie časopisu aj v komerčnej sfére Ruska, snažila sa o spoločný rusko-slovenský projekt, upustiac od neho, lebo VEI by tým stratili punc strešného časopisu o celom regióne transformujúcej sa Východnej Európy. Svoju stať v 5. čísle tohto roku končí slovami. „*Po období naháňania sa za spotrebou, krutých skúšok dostatkom a ponorenia sa do porazeneckej paradigmy národy regiónu – každý zvlášť, no všetky súčasne – sumarizujú cesty revolúcií a reforiem nášho Nového a Neskorého času. Aby sa pohli ďalej dopredu, vôbec sa, predsa len, nerozlučujúc, s národnými Tradíciami* (tamže17).“

Životným krédom a podstatou súčasného života v posledných troch rokoch Natálie Korovicynovej je vytvoriť prostredníctvom časopisu *Восточноевропейские исследования* reálnu vedeckú základňu pre intelektuálnu pomoc tomuto procesu. **Daný časopis**, ako sama píše, *je vytváraný intelektuálnymi elitami krajín regiónu, ktorým nie je ľahostajná budúcnosť vlastných národov.*

Možno sme my ostatní málo urobili na jeho podporu zvonku. Želala by som si, aby táto moja prehľadová stať poslúžila aspoň tomu, že sa bude šíriť povedomie o vedeckom, akademickom časopise Východoeurópske štúdie. Pretože je o nás a lepšom poznaní nás. Veď bez poznania svojich východných, južných, západných a severných susedov nemôžeme dobre poznať ani sami seba.

LITERATÚRA:

- Duleba A. (1996): *Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky. Aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku.
- Dvořáková, V.; Kunc, J. (1994): *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON.
- Korovicyna, N.V. (1993): *Agonija socmodernizacii*. Moskva: Nauka.
- Korovicyna, N.V. (1996): *Srednee pokolenie. V sociokulturnoj dinamike Vostočnoj Evropy vtoroj poloviny XX veka*. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija. Logos.
- Korovicyna, N. (2003): *S Rossijej i bez nee. Vostočnoevropejskij put' razvitija*. Moskva: EKSMO, Algoritm.
- Machonin, P. (1997): *Social transformation and modernization. Sociální transformace a modernizace*. Praha: SLON.
- Machonin, P.; Tuček, M. (1996): *Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury*. Praha, SLON.
- Mansfeldová, Z.; Tuček, M. (2002): *Současná česká společnost*. Sociologické studie. Sociologický ústav AV ČR.
- Potůček, M. (1995): *Sociální politika*. Praha: SLON.
- Roško, R.; Macháček, L.; Čambalíková, M. (1997): *Občan a transformácia*. Bratislava: Edičná rada SAV.
- Roško, R. (2000): *Slovensko na konci tisícročia*. Bratislava: Veda.
- Szomolányi, S. a kol. (1997) *Slovensko: Problémy konsolidácie demokracie. Spor o „pravidlá hry“ pokračuje*. Bratislava: Slovenské združenie pre politické vedy. Nadácia Friedricha Eberta.
- Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Martin Bútora (ed.). Bratislava, IVO 1997.
- Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*. Martin Bútora a Michal Ivantyšyn (eds.). Bratislava, IVO 1997.
- Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Grigorij Mesežnikov, Michal Ivantyšyn (eds.). Bratislava, IVO 1999.
- Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov (eds.). Bratislava, IVO 2000.

- Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov (eds.). Bratislava, IVO 2001.
- Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov (eds.). Bratislava, IVO 2002. I. a II. zväzok.
- Slovensko 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov (eds.). Bratislava, IVO 2003.
- Slovensko 2004. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov (eds.). Bratislava, IVO 2004.
- Slovensko 2005. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov, Martin Bútor (eds.). Bratislava, IVO 2004.
- Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov, Martin Bútor (eds.). Bratislava, IVO 2004.
- Szomolányi, S. (1999): *Kľukatá cesta k demokracii.* Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FiF UK.
- Taylor, CH. (1994): *Liberální společnost a veřejnost.* In: Liberální společnost. Praha, Filosofia, Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, s. 17-53.
- Tuček, M.; Bunčák, J.; Harmadyová, V. (1998): *Stratégie a aktéri sociálnej transformácie a modernizácie v Českej a Slovenskej republike.* Brno: Doplněk.
- Vostočnojvropeskie issledovanija. Meždunarodnyj žurnal po social'nyh i gumanitarnym naukam. Ruská akadémia vied. Ročník 2005, Ročník 2006, Ročník 2007, č.1 – ISBN – 5-9265-0210-1, č. 2 – ISBN – 5-7576-0179-5, č. 3 – ISBN – 5-8040-0059-4, č. 4 – ISBN – 5-8040-0058-6, č. 5- ISBN 978-5-94268-029-9, č. 6- ISBN 978-5-94268-022-0.
- Wlachovský, M.; Duleba, A.; Lukáče, P. (1997): *Zahraničná politika SR.* In: Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997. Martin Bútor (ed.). Bratislava, IVO 1997, s. 71-100.